

**Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008):
gyvenimas, veikla, paveldas**

**Jesuits in Lithuania (1608–2008):
Life, Work, Heritage**

LIETUVOS NACIONALINIS MUZIEJUS

UDK 27(474.5)(091)(063)

Je-183

Sudarytoja / Compiler

Dr. NERINGA MARKAUSKAITĖ

Recenzantai / Reviewers

Dr. SIGITA MASLAUSKAITĖ

Dr. MINDAUGAS PAKNYŠ

Mokslinis redaktorius / Editorial adviser

Dr. LIUDAS JOVAIŠA

Redaktorė / Editor

SAULĖ KRIAUCIŪNĖ

Dailininkė / Designer

VIDA KURAITĖ

Vertėja / Translator

AUŠRA SIMANAVIČIŪTĖ

Viršdui panaudota iliustracija iš knygos:

Canones Congregationum Generalium Societatis Iesu,
Romae, 1616, LNB R.XVII:B.111

© Straipsnių autoriai, 2012

© Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012

ISBN 978-609-8039-17-7

Turiny / Contents

Sudarytojos žodis	9
The Compiler's Foreword	11
Įžanga. <i>Kun. Lioginas Virbalas SJ</i>	13
Foreword. <i>Rev. Lioginas Virbalas SJ</i>	15

Lietuvos jėzuitų provincija, 1608–1773

The Lithuanian Jesuit Province, 1608–1773

LUDWIK GRZEBIEŃ SJ

The Circumstances of Partition of the Polish Province and the Origin of the Lithuanian Province	19
---	----

Lenkijos provincijos padalijimo aplinkybės ir Lietuvos provincijos susikūrimas	27
--	----

KARL HEINZ NEUFELD SJ

The Jesuit Province of Lithuania – 1608	29
---	----

Lietuvos jėzuitų provincija – 1608-ieji	36
---	----

MAREK INGLOT SJ

I membri della provincia lituana nella Compagnia di Gesù dopo il 1773	37
---	----

Jėzaus Draugijos Lietuvos provincijos nariai po 1773 m.	43
---	----

The members of the Lithuanian Province of the Society of Jesus after 1773	44
---	----

Lietuvos jėzuitai tarp mokslo ir kūrybos

Lithuanian Jesuits – Between Science and Creation

ROMAN DAROWSKI SJ

The Philosophy of the Jesuits in Lithuania from the 16 th until the 18 th Century	47
---	----

Jėzuitų filosofija Lietuvoje XVI–XVIII a.	51
---	----

JŪRATĖ TRILUPAITIENĖ

XVII a. Lietuvos jėzuitų muzikinės kultūros bruožai	53
---	----

Some Features of the Musical Culture of Lithuanian Jesuits in the 17 th Century	64
--	----

Lietuvos jėzuitai ir iškalbos mokykla

Lithuanian Jesuits and the School of Eloquence

EUGENIJA ULČINAITĖ

Žygimanto Liauksmo didaktika ir homiletika	67
--	----

The Didactics and Homiletics of Žygimantas Liauksmas	72
--	----

VIKTORIJA VAITKEVIČIŪTĖ

Jėzuitai pamokslininkai: tarp įmantrumo ir klasikos	73
---	----

Jesuit Preachers: Between Intricacy and Classics	86
--	----

Lietuvos jėzuitai ir meno kalba

Lithuanian Jesuits and the Language of Art

NERINGA MARKAUSKAITĖ

Šventųjų jėzuitų paveikslai Lietuvos muziejuose 89

The Images of Jesuit Saints in the Museums of Lithuania 103

KRISTĪNE OGLE

Contribution of the Society of Jesus to the Heritage of Architecture of Latvia 105

Jėzaus Draugijos indėlis į Latvijos architektūros palikimą 121

RŪTA KAMINSKA

The Fate of the Parish Church and the Jesuit Mission in Indrica 123

Parapijos bažnyčios ir jėzuitų misijos likimas Indricoje 132

Lietuvos jėzuitai istorijos šaltiniuose

Lithuanian Jesuits in Historical Sources

ROBERT DANIELUK SJ

Lituanica w Rzyskim Archiwum Towarzystwa Jezusowego: możliwe kierunki poszukiwań 135

Lituanika Jėzaus Draugijos Romos archyve: galimos paieškos ir tyrimų kryptys 148

Lituanica in the Roman Archives of the Society of Jesus: Possible Directions for Analysis and Research 148

MINTAUTAS ČIURINSKAS

Kražių jėzuitų *Summariola vitae* (Nekrologai, 1665–1732) – Lietuvos provincijos jėzuitų kasdienybės ir istorijos veidrodis 149

Summariola vitae (Obituaries) of the Jesuits of Kražiai (1665–1732) – a Historical Mirror of Everyday Life of the Jesuits of the Lithuanian Province 159

DOMININKAS BURBA

Jėzuitai kaltintojai ir kaltinamieji: 1734–1773 m. Vilniaus pavieto teismų knygų informacija 161

Jesuits: Prosecutors and the Prosecuted. Information Contained in the Court Books of the Vilnius *Powiat* in 1734–73 176

Lietuvos jėzuitai: asmeninės istorijos

Lithuanian Jesuits: Personal Stories

ROMUALDAS SVIEDRYS

What did Andrius Rudamina Talk about in China 179

Apie ką Andrius Rudamina kalbėjo Kinijoje 191

LIUDAS JOVAIŠA

Mikalojus Lancijus: apdulkėjusio portreto istorija 193

Nicolaus Lancicius: A History of a Dusty Portrait 216

Lietuvos jėzuitai ir spausdintas žodis

Lithuanian Jesuits and a Printed Word

RITA URBAITYTĖ

Lietuvos jėzuitų vaidmuo naujienų perdavimo procese XVIII a. 219

The Role of Lithuanian Jesuits in the Process of Transmitting News in the 18th Century 231

АЛЕКСАНДР СУША / ALEKSANDR SUŠA / ALEXANDER SUSHA

Отношения между иезуитами и базилианами Великого Княжества Литовского в сфере образования 233

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės jėzuitų ir bazilijonų santykiai švietimo srityje 243

The Relations Between the Jesuits and the Basilians in the Sphere of Education in the Grand Duchy of Lithuania 244

ТАМАРА САМОЙЛЮК / TAMARA SAMOILIUK /

TAMARA SAMOILYUK

Иезуитское книгопечатание в Беларуси 245

Jėzuitų knygų leidyba Baltarusijoje 253

The Printing of Jesuit Books in Belarus 254

Lietuvos jėzuitai regionų ir vietovių istorijoje

Lithuanian Jesuits in the History of Regions and Localities

ANDRZEJ KOPICZKO

Jesuits in the Diocese of Ermland in the 16th–18th Centuries 257

Jėzuitai Varmijos vyskupijoje XVI–XVIII a. 272

LINAS VENCLAUSKAS

Kauno jėzuitų gimnazijos bendruomenės kūrimasis (1924–1944) 273

The Formation of the Community of the Kaunas Jesuit Gymnasium (1924–44) 282

Iš Lietuvos nacionalinio muziejaus rinkinių

From the Collections of the National Museum of Lithuania

REGINA ABLĖNIENĖ

Religiniai medaliukai su jėzuitų šventųjų atvaizdais 285

Religious Medals Depicting Jesuit Saints 290

Asmenvardžių rodyklė / Index of Names 291

Vietovardžių rodyklė / Geographic Index 299

Apie autorius / About the Authors 305

Sudarytojos žodis

Lietuvos jėzuitų provincijos įsteigimo 400 metų sukakčiai paminėti provincija kartu su Lietuvos nacionaliniu muziejumi 2008 m. spalio 9–10 d. Vilniuje surengė tarptautinę mokslinę konferenciją „Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas“. Konferencijoje perskaitytų pranešimų pagrindu ir parengtas šis leidinys, kuriame pateikiami dvidešimties mokslininkų iš Lietuvos, Lenkijos, Latvijos, Baltarusijos, Austrijos, Italijos ir JAV straipsniai. Konferencijos dalyvių tekstus papildė istorikų dr. Lino Venclausko ir dr. Aleksandro Sušos publikacijos.

Leidinio tekstuose aptariami įvairūs Lietuvos jėzuitų veiklos aspektai, supažindinama su jėzuitų istorijos šaltiniais ir ikonografija, išryškinami svarbiausi istorijos įvykiai ir asmenybės. Be to, Lietuvos nacionalinio muziejaus numizmatė Regina Ablėnienė aprašo muziejuje saugomus medaliukus su šventųjų jėzuitų atvaizdais.

Prof. habil. dr. Ludwikas Grzebieńis SJ ir prof. habil. dr. Karlas Heinzas Neufeldas SJ savo straipsniuose aptaria Lietuvos jėzuitų provincijos įsteigimo sąlygas ir aplinkybes. Prof. dr. Marekas Ingłotas SJ atskleidžia Lietuvos provincijos jėzuitų likimą Baltarusijoje po 1773 metų.

Prof. habil. dr. Romanas Darowski SJ pristato filosofijos mokymą Lietuvos jėzuitų kolegijose XVI–XVIII amžiuje. Habil. dr. Jūratės Trilupaitienės straipsnyje atskleidžiami XVII a. Lietuvos jėzuitų ryšiai su muzikine kultūra. Dr. Viktorija Vaitkevičiūtė aptaria XVII a. Lietuvos jėzuitų pamokslininkų veikalus, prof. habil. dr. Eugenijos Ulčinaitytės straipsnis skiriamas garsaus pedagogo Žygimanto Liauksmo didaktikai ir homiletikai.

Lietuvos jėzuitų architektūros ir dailės paminklai aptariami trijų autorių straipsniuose. Doc. dr. Kristinė Ogle tyrinėja buvusios Lietuvos jėzuitų provincijos namų ir bažnyčių, dabar esančių Latvijoje, architektūros ypatumus, dr. Rūtos Kaminskos straipsnyje pasakojama apie Indricos jėzuitų misiją ir parapijos bažnyčią, dr. Neringa Markauskaitė aptaria Lietuvos muziejuose saugomų šventųjų jėzuitų paveikslus.

Dr. Robertas Danielukas SJ savo straipsnyje supažindina potencialius Lietuvos jėzuitų istorijos tyrinėtojus su Jėzaus Draugijos Romos archyvo struktūra ir ten saugoma lituanika. Doc. dr. Mintautas Čiurinskas aptaria Kražių kolegijos jėzuitų gyvenimo aprašymus. Dr. Domininko Burbos straipsnyje kalbama apie jėzuitų teisinius ginčus Vilniaus pavieto teismuose XVIII a. viduryje. Dr. Liudas Jovaiša aptaria garsaus Lietuvos jėzuito Mikalojaus Lancicijaus istorinio portreto bruožus, o dr. asoc. prof. Romualdas Sviedrys – misionieriaus Andriaus Rudaminos pokalbius su kinų literatais.

Švietėjiškai jėzuitų veiklai skiriamas dr. Ritos Urbaitytės straipsnis apie jėzuitų žiniaslaidos sistemą ir jos pobūdį, dr. Aleksandro Sušos straipsnis apie jėzuitų ir bazilijonų bendradarbiavimą steigiant mokymo įstaigas; Tamara Samoiliuk rašo apie jėzuitų spaustuvių Pinske, Nesvyžiuje ir Polocke veiklą. Dr. Linas Venclauskas atkreipia dėmesį į savitą jėzuitų edukacinės veiklos rezultatą – Kauno jėzuitų gimnazijos bendruomenės formavimąsi

XX a. I pusėje. Prof. habil. dr. Andrzejus Kopiczko pateikia plačią jėzuitų švietėjiškos ir sielovadinės veiklos XVI–XVIII a. Varmijoje panoramą.

Prie lietuvių kalba skelbiamų tekstų pateikiamos santraukos anglų kalba, ir atvirkščiai; prie kitomis kalbomis publikuojamų straipsnių pridedamos santraukos ir lietuvių, ir anglų kalbomis. Knygos pabaigoje pateikiamos trumpos žinios apie straipsnių autorius bei vardų ir vietovių rodyklės.

Faktas, kad senosios Lietuvos jėzuitų provincijos palikimas aktualus ir savas ne vienos šalies kultūrai, lėmė leidinio daugiakalbiškumą ir vardų formų įvairovę šio rinkinio tekstuose. Asmenvardžių ir vietovardžių nesistengta vienodinti, atsižvelgiant į skirtingose kalbose nusistovėjusias tradicijas; nuoseklumo stengtasi pasiekti tik ta pačia kalba skelbiamuose straipsniuose. Kai kuriais atvejais ir tai nebuvo iki galo padaryta, pvz., neapsisprendus, kaip reiktų rašyti Lietuvos jėzuitų provincijos narių krikšto vardus angliškuose tekstuose – angliškai, lotyniškai ar lenkiškai, lietuviškai, vokiškai? Įvairuojančios svarbesnių vietovardžių (kartais ir asmenvardžių) formos ne šio regiono kalbomis rašytuose straipsniuose nurodytos skliaustuose ties pirmu šio vietovardžio paminėjimu. Rodyklėse išskirtos pagrindinės vardų formos, pateikiant į jas nukreipiančias nuorodas ties kitais vardų variantais.

Tikimės, kad šis straipsnių rinkinys skaitytojams padės giliau pažinti Lietuvos jėzuitų provincijos istoriją, įvairiapusiškos jėzuitų veiklos aspektus, atskleis naujus provincijos istorinio paveiklo bruožus, o mokslininkus paskatins naujiems tyrinėjimams.

Lietuvos jėzuitų provincija, 1608–1773

The Lithuanian Jesuit Province, 1608–1773

Jesuit provinces of Poland and Lithuania,
 fragment of "Horoscopium Catholicum Societ. Iesu",
 engraving by Athanasius Kircher, in: Athanasius Kircher,
Ars Magna Lucis et Umbrae, Romae, 1646,
 Rare Book and Manuscript Department of Martynas Mažvydas
 National Library of Lithuania, R.XVII.E.276

Prof. Habil. Dr. Ludwik Grzebień SJ

JESUIT UNIVERSITY OF PHILOSOPHY AND EDUCATION IGNATIANUM,
KRAKÓW, POLAND

The Circumstances of Partition of the Polish Province and the Origin of the Lithuanian Province

The first Jesuit colleges in the Commonwealth of Poland and Lithuania were opened in Braniewo (originally called Brunsberga, German Braunsberg) in 1564, Pułtusk in 1566, Wilno (Vilnius) in 1570, Poznań in 1571, and Jarosław in 1573. Initially they belonged to the vice-province of Poland supervised by the province of Austria. In April 1574, Everard Mercurian, General of the Society, established the Polish province by separating it from the Austrian one. The Polish province embraced the territories of Poland and Lithuania¹. The next decade (1576–86) saw the opening of colleges in Połock (Polatsk), Ryga (Riga), Nieśwież (Nyasvizh), Dorpat (Tartu), Kalisz and Lublin, residential houses in Kraków and Lwów (Lviv), a novitiate in Kraków and a mission station in Gdańsk. The Polish province also included Transylvania, where Jesuits had a college in Kolożwar (Hungarian Kolozsvár, Romanian Cluj-Napoca) and two residential houses: in Alba Iulia (Hungarian Gyulafehérvár) and Wielki Waradyn (Hungarian Nagyvárad, Romanian Oradea Mare).

Although the number of these institutions was not very high, they were scattered over a vast territory of Central and Eastern Europe: from Dorpat (today, Tartu in Estonia) to Kolożwar (today, Cluj-Napoca in Romania), therefore it was difficult to manage the province efficiently. As there was a trend in the Society to form new provinces, some opinions about the necessity to divide the Polish province were voiced in the Commonwealth of Poland and Lithuania.

In July 1587, a congregation of the Polish province was held in Jarosław², during which a long discussion about the division of the Polish province into the smaller provinces of Poland and Lithuania took place. In a letter to General Claudio Aquaviva dated 15 July 1587, Provincial Giovanni Paolo Campano pointed to the necessity of partitioning the province on the grounds that it was too large; however, he also stated that the province was not ready to be divided, since neither Poland nor Lithuania separately had enough institutions to provide full education to young Jesuits (novitiate, philosophical and theological studies). In the kingdom of Poland, there was a novitiate in Kraków, while in Lithuania philosophical and theological studies were offered only by the university in Wilno. After the discussion, the congregated delegates concluded, "In no way is the partitioning of the province feasible" (*una voce conclusum est nullo modo dividenda*)³.

The issue was debated again during the sixth congregation of the Polish province in Nieśwież in July 1590. The province then had 337 members and was slightly smaller as

¹ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995 = Enciklopedija apie jėzuitus Lenkijos ir Lietuvos žemėse, 1564–1995 = Encyclopaedia of information on the Jesuits on the territories of Poland and Lithuania, 1564–1995*, 2nd edition, Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”, 2004, p. 540.

² ARSI, Congr. 43, f. 78–93: Acta V Congregationis Provincialis Poloniae, in Collegio Jaroslaviensi A. D. 1587 habitae.

³ ARSI, Germ. 167, f. 282r–283r.

Transylvania, which had gained the status of a vice-province. The Nieśwież congregation was preceded by a visitation of 1590: as recommended by the General, Ludovico Maselli analyzed the condition of the province, while paying special attention to national problems, i.e. the co-operation of Poles, Lithuanians and inhabitants of Eastern Prussia⁴. Maselli watched the proceedings of the congregation, during which it was officially announced that in 1591, as decided by the General, he was to replace Giovanni Paolo Campano, who had served as provincial for nine years (1581–91)⁵.

The formation of separate Polish and Lithuanian provinces was an important issue at the congregation in Nieśwież. The discussions concerned the following fundamental questions: 1) What were the arguments for the partition of the existent province? 2) What were the arguments against the partition? 3) What was the opinion of the provincial on the matter?⁶ The congregation report listed several arguments in favour of the partition: the size of the province and the ensuing problems of travelling; too much management work for the provincial, which required exceptionally good health and perseverance; the smallness of the novitiate house in Kraków, which made it impossible to accept more candidates; and the activities of other religious orders that formed their own organisations in Lithuania. Nonetheless, there were also several arguments against the partition: many Poles worked in Lithuania and Latvia, and the Lithuanian province would have not been able to cope without them; there was no novitiate and thus no candidates in Lithuania; Poland could not provide philosophical and theological studies; both in Poland and Lithuania the partition could be opposed by church officials and lay dignitaries. Importantly, there were advocates and opponents of the partition both among Poles and Lithuanians⁷.

In the course of the congregation, an interesting opinion was voiced by Antonius Guise (Ghusanus), who had come from Germany to Gdańsk some time earlier. He listed all the difficulties resulting from the existence of one large province: it was difficult to manage such a province, to organise consultations between the provincial and his advisors, and to hold congregations. He claimed that the province should be partitioned as soon as a novitiate was opened in Lithuania. Of a similar opinion was Jakub Wujek, who mentioned that a Polish vice-province had formerly functioned in the province of Austria; he emphasized that Lithuania should have its own vice-provincial⁸.

Fryderyk Bartsch (Barscius, Barszcz), the Braniewo-born secretary of the congregation, placed special emphasis on the discussion about the partition of the provinces of Poland and Lithuania among the points presented to the general. Two sessions were devoted to the problem, and all pros and cons were considered. The main argument against the partition was the expected inefficiency of the future autonomous Lithuanian province. On the other hand, it was debated how the provincial could manage a province of such size more adequately, especially in the case of plague or war. For instance, a proposal was advanced to nominate a vice-provincial for Lithuania, who could assist the provincial and work under his supervision. A vice-provincial would not have all the prerogatives of the provincial. Alternatively, two consultation sessions were suggested: for Poland and for Lithuania. This

⁴ ARSI, FG 1537/Collegia 160, busta 9: Polonia: 3. Instructio particularis pro P. Ludovico Maselli, visitatore Poloniae, 1590.

⁵ S. Rostowski, *Lituanicarum Societatis Jesu historiarum libri decem*, recognoscente J. Martinov, Parisiis-Bruxellis 1877, p. 163.

⁶ ARSI, Congr. 44, f. 97r–128r: Acta sextae Congregationis Provincialis in Provincia Poloniae... in Collegio Nesvisiensi A. D. 1590 mense Julio.

⁷ *Ibid.*, f. 105r–106v: [Joannes Leopolda], De dividenda provincia.

⁸ *Ibid.*, f. 116r–118v: [Antonius Ghusanus, Jacobus Wujek], Rationes cur videatur Poloniae provincia in duas dividenda.

contava 28 membri: 19 padri, uno scolastico e 8 fratelli coadiutori. Dei religiosi residenti nel periodo precedente al 1773 vi ritroviamo: P. Giacomo Jodeyko, P. Antonio Postol, P. Michele Roth, P. Gabriele Rubowicz, P. Francesco Sebastianowicz, P. Francesco Smolski, Fr. Pietro Krzywicki, Fr. Stanislao Siemaszko; il P. Francesco Mahlins passò a Polotsk; gli altri morirono. Rimasero solo due case stabili delle missioni: quelle di Dagda e di Puša. Il rettore era il P. Francesco Lubowicki. Il collegio ospitava i padri di terza probazione (Antonio Lustyg, Antonio Postol, Mattia Ołędzki e Vincenzo Szyszko) sotto la direzione del P. Giacomo Linhenhejer⁷.

Alcuni di questi religiosi svolsero un ruolo importante nella vita della Compagnia di Gesù nell'Impero russo dopo il 1773.

P. Mattia Kononowicz era rettore del collegio di Dinaburgo e superiore di tutti i gesuiti appartenenti al collegio, inclusi quelli delle case di missione. Rettore dal 25 novembre del 1772, fu il primo ad intraprendere tentativi per ottenere la soppressione dell'ordine voluta dal papa. In una sua lettera dell'11 novembre del 1773 indirizzata al vescovo di Livonia Giedroyc, egli presentò la disponibilità e la prontezza di tutti i membri della comunità ad aderire alla decisione del Pontefice e chiese dall'ordinario istruzioni e norme sul modo di comportarsi. Di fronte al silenzio del vescovo, il rettore si rivolse direttamente al nunzio di Varsavia, Mons. Giuseppe Garampi con la lettera del 15 dicembre dello stesso anno. Egli rassicurava il rappresentante della Santa Sede della loro piena disponibilità ad ubbidire alla disposizione del Pontefice, sottolineando che i gesuiti non facevano nulla per bloccare la soppressione nell'Impero russo. In questo modo tutti i membri della comunità si sottomettevano alle disposizioni e agli ordini del nunzio. Garampi non rispose direttamente al rettore, ma la sua posizione la vediamo nella lettera del vescovo Giedroyc, nella quale il prelado ordinò ai gesuiti della sua diocesi di rimanere nello *status quo*⁸. Nei mesi seguenti, rimasto senza nuove direttive da parte dell'ordinario del luogo, e – dall'altra parte – non avendo più speranza di vedere ristabilita la provincia di Lituania, il padre Kononowicz e i gesuiti del collegio di Dinaburgo si aggregarono alla “vice-provincia” della Russia Bianca. Mattia Kononowicz rimase rettore del collegio fino alla sua morte avvenuta l'11 maggio 1778.

P. Giacomo Linkenhejer fu il primo istruttore dei padri di terza probazione a Dinaburgo, quindi missionario a Dagda (1787–1792), rettore a Dinaburgo (1792–1795), missionario presso il conte Hylzen (1795–1796) e padre spirituale al collegio di Dinaburgo. Qui morì il 5 marzo 1798.

P. Francesco Loupia, nel 1773 era professore di diritto canonico e vicecancelliere dell'Accademia di Vilnius. Fino al 1780 rimase fra i gesuiti in Prussia, e in quell'anno andò nella Russia Bianca. Morì a Polotsk il 20 dicembre 1791.

P. Antonio Postol, dal 1784 al 1803 fu predicatore in varie chiese della Compagnia nella Russia Bianca. Dal 1803 al 1810 operò nelle missioni di Saratov. Ivi morì il 19 marzo 1810.

P. Michele Roth fu il più famoso dei missionari di Dinaburgo. Sin dal 1758 operò a Dagda e vi rimase anche dopo la soppressione. Può essere considerato il più grande apostolo della Lettonia. A suo tempo, godette fama di essere un santo sacerdote. Fu autore del catechismo in lettone (pubblicato a Polock nel 1805) e di un manuale per i missionari popolari. Morì a Dagda il 22 novembre 1785. Il suo manuale fu in uso fra i missionari della Russia Bianca e in altre parti dell'Impero russo. Dopo il 1820 esso servì ai missionari popolari in Galizia, dove passarono i gesuiti espulsi dalla Russia.

⁷ *Catalogus [...] ex anno 1784 in annum 1785.*

⁸ M. Inglot, *La Compagnia di Gesù nell'impero Russo*, p. 52–53.

P. Gabriele Rubowicz fu un altro grande missionario in Lettonia: operò a Puša (1766–1767), Indrica (1767–1772), Auleja (1772–1790) e Izvalta (1790–1806), dove morì il 15 maggio 1806.

Altri missionari furono: P. Giovanni Schwartz, P. Francesco Sebastianowicz, P. Francesco Smolski, P. Giacomo Wałksmowicz, P. Giovanni Waschi, P. Lodovico Wiźgint, P. Giovanni Zeydler.

Prima del 1784 morirono alcuni eminenti religiosi:

P. Giovanni Łukaszewicz fu un altro grande missionario della Lettonia. Dal 1769 operò a Izvalta dove rimase fino alla morte, il 5 maggio 1779. La sua traduzione dei Vangeli della domenica e delle feste (*Evangelia toto anno*) fu considerato il più antico e prezioso monumento della letteratura nel dialetto di Latgalia. Pubblicò anche il catechismo e libri di preghiera in lingua lettone.

P. Stanisław Rostowski, prima del 1773 era professore di diritto canonico e di storia della Chiesa a Vilnius. Dopo la soppressione rimase professore di teologia all'Accademia di Vilnius. Nel 1776 (1777) andò in Russia Bianca. Autore di una prestigiosa storia della Provincia della Lituania *Lithuanicarum Societatis Jesu historiarum pars prima* che tratta del primo centenario dell'esistenza della Compagnia di Gesù in Polonia e in Lituania. Morì il 7 febbraio 1784 a Polotsk.

P. Ignazio Żaba, dopo la soppressione rimase rettore dell'Accademia di Vilnius (1774–1779). Nel 1780 andò nella Russia Bianca e rientrò nella Compagnia. Morì poco dopo, il 17 settembre 1780 a Polotsk.

Statua della Vergine, l'inizio del XVII secolo, Stara Wieś, Cappella del noviziato dei gesuiti, in: *Jesuiten*, 2003, p. 117

Il 25 marzo del 1820 i gesuiti furono espulsi dall'Impero russo. In questo modo, dopo 48 anni della loro presenza nei domini degli zar, dove vissero il periodo della soppressione universale, finì questa eccezionale vicenda della storia della Compagnia di Gesù, che permise all'ordine di sopravvivere dopo il decreto d'abolizione.

La Compagnia di Gesù nell'Impero russo era autenticamente internazionale: nel 1820 dei suoi 358 membri, i documenti forniscono la provenienza di 307. Di questi 142 erano nati in Russia (di nazionalità polacca, lituana, lettone), 42 in Germania, 33 in Lituania, 24 in Francia, 21 in Polonia, 20 in Lettonia, 11 in Belgio, 5 in Svizzera, 4 in Italia, uno in Boemia, Dalmazia, Inghilterra, Olanda e Portogallo⁹. Dopo l'espulsione, 158 fra sacerdoti, scolastici e fratelli coadiutori rimasero in Galizia, dando l'inizio all'omonima provincia. Nel 1822 essi fondarono il noviziato a Stara Wieś.

⁹ *Catalogus primus personarum olim Provinciae Rossicae [...] comparatus a. 1820*, Archivum Romanum Societatis Iesu, Russia 1008, IV.

Sigismundus Lauxmin, *Praxis oratoria, sive praecepta artis rhetoricae...*,
 Francofurti ad Moenum, 1682, antraštinis lapas ir frontispisas,
 Vilniaus universiteto biblioteka, III 1 0474,
 Kęstučio Stoškaus nuotrauka, 2008

retorikos dalys, žymėjusios atskirus kalbos parengimo bei realizavimo etapus: invencija (*inventio*) – medžiagos arba temos suradimas; dispozicija (*dispositio*) – jos tinkamas išdėstymas; elokucija (*elocutio*) – meninis, stilistinis kalbos parengimas; įsiminimas (*memoria*) ir sakymas arba atlikimas (*pronuntiatio, actio*). Galiausiai buvo nagrinėjamos kalbų rūšys (*genera causarum*), jas atitinkančios stiliaus atmainos (*genera dicendi*) ir retorinės figūros (*schemata, exornationes, figurae*).

Žygimantas Liauksminas nesilaiko šios tradicinės struktūros ir savo vadovėlį pradeda nuo retorinio periodo aiškinimo, jo rūšių, sudarymo būdų bei pritaikymo galimybių aptarimo. Tokio dėstymo būdo pasirinkimą Liauksminas motyvuoja tuo, kad mokiniams esą per sunkūs grynai teoriniai klausimai, nieko neduodantys praktiniam iškalbos menui. Todėl jis pradeda savo kursą nuo tų dalykų, kurie yra naudingi ir būtini praktinei oratoriaus veiklai (*esse necessariam oratori*), nes nesuprantant sintaksinio periodo struktūros ir esmės, nieko negalima gražiai bei rišliai (*culte et ordinate*) parašyti ar pasakyti.

Pratarmėje, skirtoje retorikos klasės studentams, arba, anot autoriaus, „iškalbos kandidatams“ (*ad eloquentiae candidatos*), Liauksminas glaustai išdėsto savo metodikos principus: siekti nuoseklumo, nuo lengvesnių dalykų eiti prie sunkesnių, atsižvelgti į mokinių amžių ir sugebėjimus, o svarbiausia – visame kame žiūrėti dalykų prigimties (*ut naturae ordinem sequantur*), nes kiekvienas menas yra tuo tobulesnis, kuo labiau atitinka prigimtį tų dalykų, kuriuos imituoja (*eo enim perfectior est, quo propius ad naturam, quam imitatur, accesserit*). Tokie metodiniai principai lėmė Liauksmino retorikos vadovėlio sandarą, medžiagos atranką ir jos išdėstymą.

Liauksminas savo retorikoje atsiskleidžia esąs Cicerono šalininkas, teoriniais ir praktiniais šio romėnų retorikos pavyzdžiais siekiantis pasipriešinti baroko retorikos polinkiui

į tuščiažodžiamą ir saugantis klasikinės iškalbos tradicijas. Liauksminas pasisako už logišką, protingą, saikingą, aiškią iškalbą, galinčią įtikinti ir mokyti. Taisyklingas retorinis periodas turėjo disciplinuoti iškalbą, suteikti jai orumo (*dignitas*) ir grožio.

Kalbėdamas apie stilių, Liauksminas pabrėžia tinkamumo ir harmonijos reikšmę: „Stilius kalboje yra tai, kas simetrija kūne ir proporcija paveiksle“. Pasirenkant stilių, periodą, retorines figūras, reikia atsižvelgti į kalbos rūšį, paskirtį („kur, kieno ir kam yra kalbama“), taip pat į fizines oratoriaus galimybes. Liauksmino nuomone, iškalbos sėkmę lemia protas, išankstinis pasirengimas, nuoseklumas. Jei to nėra, „oratoriui atsitinka kaip tam jūrininkui, kuris jau išplaukęs į jūrą ima ieškoti vairininko, tvirtina irklus ir svarsto, kur plaukti“. Oratorius turi kalbėti aiškiai (*plane*), puošniai (*ornate*) ir tinkamai (*apte*), kad klausytojų būtų suprastas ir juos įtikintų. Remdamasis antikos oratorių ir filosofų mintimis, Šventojo Rašto teiginiais, Liauksminas formuluoja „išmintingos ir pamaldžios iškalbos“ (*eloquentia sapiens et pia*) nuostatas ir kviečia klausytojus jų laikytis.

Liauksmino taisyklės, apibrėžimai, pavyzdžiai yra paprasti, tikslūs, aiškūs, veikalo struktūra apgalvota ir metodiška: nuo lengvesnių dalykų einama prie sunkesnių, daroma svarbiausių dalykų atranka, klausytojai neapkraunami tuo, kas praktiškai jiems nebūtina. Visa tai, matyt, ir lėmė Liauksmino retorikos populiarumą, atnešė autoriui šlovę ir pripažinimą visoje Europoje.

„Oratorinė praktika ir retorikos meno taisyklės“ gražiai įsikomponuoja į XVI–XVII amžių Europos humanistų diskusiją dėl Cicerono stiliaus, o kartu išreiškia būdingą jėzuitų ordino poziciją: laikytis klasikinių antikinės retorikos reikalavimų, tačiau nevengti ir aktualių mokslo problemų. Nors *Ratio studiorum* išsamiai aptarta kiekvieno dėstomo dalyko struktūra, turinys, metodika, tačiau praktiniam šios programos įgyvendinimui palikta ir pakankamai daug laisvės. Tai akivaizdžiai matyti iš skaitytų retorikos kursų, kuriuose profesoriai į pirmą vietą iškelia ir plačiausiai aiškina tuos dalykus, kurie jiems atrodo aktualiausi, pvz., Liauksminas – retorinį periodą, Kazimieras Kojalavičius – oratorinių kalbų kompoziciją, Sarbievijus – aštraus ir šmaikštaus stiliaus (*stylus acutus et argutus*) teoriją¹⁰.

Taip pat metodiškai ir apgalvotai parengtas Liauksmino muzikos vadovėlis „Muzikos teorija ir praktika“ (*Ars et praxis musica*, Vilnae, 1667), sulaukęs dar dviejų pakartotinių leidimų (1669, 1693). Knyga buvo skirta „ne tik jėzuitų kolegijų mokiniams, bet ir Vilniaus akademijos giedojimo kursų klausytojams“¹¹, joje aiškinami grigalinio giedojimo pagrindai. Knygos pratarinėje „Muzikos mėgėjui“ (*Ad philomusum*) Liauksminas pabrėžia mokytojo svarbą mokant muzikos, jo gebėjimą „trumpai ir suprantamai išaiškinti“ (*breviter et dilucide explicare*): „Nes, kaip ir kitų menų mokytojai, nežinia, kodėl darydami tokią klaidą, dažnai sunkesnėmis temomis mokinius apkrauna pradžioje, taip ir mūsų giedojimo mokytojai tuojau *cantus fractus* įgrūda ir samprotavimus apie įmantresnę melodiją įkala į galvą. Todėl klystančius mokinius muša, įžeidinėja, apgailėtinai užgaulioja“ (*errantes pueros affligunt, vellicant, miserum in modum laniant*)¹². Nors Liauksminas laikosi tradicinės, dar XI a. susiformavusios muzikos teorijos, tyrėjai yra įžvelgę ir originalių jo kūrybos aspektų: „*Ars et praxis musica* autoriaus novatoriškumu laikytinas veikiausiai teorinių dalykų dėstymo nuoseklumas ir racionalumas, retas tuo metu muzikinėje literatūroje metodiškumas“¹³. Vadovėlį papildė praktinėms giedojimo reikmėms skirtos knygos: *Gradualas (Graduale pro exercitatione studentium*, 1667) ir *Antifonalas (Antiphonale ad Psalmos*, 1667). „Šio-

¹⁰ E. Ulčinaite, „Tradycja i nowatorstwo w wykladach retoryki w kolegiach jezuitkich w XVII–XVIII wieku, in: *Jezuicka ars educandi: Prace ofiarowane księdzu Profesorowi Ludwikowi Piechnikowi SJ*, Kraków: Wydawnictwo WAM – Księża Jezuita, 1995, p. 243–252.

¹¹ V. P. Jurkštas, Ž. Liauksminas ir jo „*Ars et praxis musica*“, in: Žygmantas Liauksminas, *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Mintis, 2004, p. 383.

¹² *Ibid.*, p. 307.

¹³ V. P. Jurkštas, *op. cit.*, p. 395–396.

4. Nežinomas dailininkas, *Šv. Ignacas Lojola*, XIX a. pab. – XX a. I pusė, Lietuvos nacionalinis muziejus, P 598, Kęstučio Stoškaus nuotrauka, 2008

5. *Šv. Ignacas Lojola*, XIX a. pr., pagal Pierre Le Grošo skulptūrą, Romos *Il Gesù* bažnyčia, *Šv. Ignaco Lojolos altorius*, nuotrauka iš Neringos Markauskaitės archyvo

Nežinoma, ar muziejuje saugomas šv. Ignaco Lojolos atvaizdas buvo sukurtas Jakiškių kapinių koplyčiai, ar vienai iš Lietuvos jėzuitų bažnyčių¹⁸. Neatmestina prielaida, kad kompozicija buvo sukurta pagal nežinomą šv. Ignaco Lojolos paveikslą, kuris turėjo jėzuitų ikonografijai būdingų bruožų. Šv. Ignacas Lojola parodytas kaip Jėzaus Draugijos įkūrėjas, o vienuolijos įsteigimo istorija yra siejama su šventojo vizija prie La Stortos koplyčios. Šv. Ignaco Lojolos biografijoje pasakojama, kad prie šios koplyčios pasirodęs kryžių nešantis Kristus, kuris Ignacui Lojolai pasakęs: „Noriu, kad tu mums tarnautum“¹⁹. Ši scena perteikta dailininko Simono Čechavičiaus apie 1757 m. nutapytame paveiksle „Šv. Ignaco Lojolos regėjimas“²⁰.

Šv. Pranciškus Ksaveras – misionierius Rytų kraštuose

Šv. Pranciškaus Ksavero atvaizdai, nuo XVII a. pradžios tapomi beveik išimtinai misijų tematika, perteikia jėzuito misionieriaus pasišventimą skelbti Evangeliją Indijos, Malakos (Malaizija), Molukų salų (Indonezija), Japonijos ir kitų kraštų gyventojams, iki tol nepažinusiems krikščionybės. Paveikslus tapę dailininkai neabejotinai remdavosi šv. Pranciškaus

¹⁸ Jėzuitai Kaune įsikūrė 1923 metais. Lietuvos provincija buvo įsteigta 1936 m., jai priklausė Kauno jėzuitų kolegijos namai ir Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčia, Šiaulių jėzuitų namai ir Šv. Ignaco bažnyčia, Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčia (nuo 1940 m.), taip pat Pagryžuvio naujokynas (Kelmės r.).

¹⁹ Žr. Cándido de Dalmases, *op. cit.*, p. 124–125.

²⁰ Drobė, aliejus; 472 × 255 cm (LDM B 681). Dabar S. Čechavičiaus (1689–1775) paveikslas yra pakabintas Vilniaus Šv. Ignaco bažnyčios didžiajame altoriuje. Kompozicijos pirmavaizdžiu gali būti br. A. Pozzo XVII a. pabaigoje nutapytas paveikslas, esantis Romos jėzuitų Šv. Ignaco bažnyčios didžiajame altoriuje.

6. A. Mickevičius, *Šv. Pranciškus Ksaveras*, 1694,
atnaujinta S. Daunoro 1868, Lietuvos nacionalinis muziejus, P 537,
Kęstučio Stoškaus nuotrauka, 2010

Rodyklės / Indexes

Į rodyklės įtraukti asmenvardžiai ir vietovardžiai iš viso straipsnių rinkinio teksto. Informacija, esanti išnašose ir literatūros šaltiniuose, pažymėta kursyvu. Rodyklėse pateiktos originalios arba sulietuvinatos asmenvardžių ir vietovardžių formos; kitakalbės ir paralelinės vardų formos nurodytos skliaustuose prie pagrindinės formos (kai pagal abėcėlę jos eina šalia) arba atskira eilute su nuoroda į pagrindinę formą. Kai kurie asmenvardžiai pateikiami lietuviška forma: monarchų, antikos autorių, mitologinių ir bibliinių personažų vardai, taip pat neindoeuropietiški vietovardžiai.

Rodyklėse vartojamos šios santrumpos:

akad. – akademija; *ap.* – apaštalas; *bažn.* – bažnyčia; *bibliot.* – biblioteka; *ev.* – evangelistas; *gimm.* – gimnazija; *imp.* – imperatorius, imperatorė; *kar.* – karalius, karalienė; *koleg.* – kolegija; *novic.* – noviciatas; *ord.* – ordinas; *pav.* – pavietas; *pop.* – popiežius; *raj.* – rajonas; *semin.* – seminarija; *spaušt.* – spaustuvė; *šv.* – šventasis, šventoji; *univ.* – universitetas; *vienuol.* – vienuolynas; *vysk.* – vyskupija; *žr.* – žiūrėk.

Asmenvardžių rodyklė / Index of Names

Abelis 60	Andriuskevičius Petras 173	Baranowski Andrzej Józef 119
Abercromby Robert 144, 258	Andriuszkiewicz žr. Andriuskevičius	Barbora, šv. 26 (bažn.)
Ablėnienė Regina 9, 11, 285, 286, 288, 290	Andruška Benediktas 274, 275	Bargiel Franciszek 50
Abraomas 60	Anna žr. Ona	Baron Arkadiusz 73, 89
Achremczyk Stanisław 259	Antanavičius Darius 208	Baronas Darius 208
Adomas 60	Apolonas 79	Bartilijus Laurynas 67
Adomavičius (Adamowicz) Jokūbas 154	Aquaviva Claudio 19, 201, 205	Bartlomiejewicz (Bartłomiejewicz) Jerzy 270
Alabiano Garcia 23	Argenti Giovanni 26	Bartoszewicz Antoni 248
Aland Jan 73, 74, 83, 85, 86	Ariosto Lodovico 199	Bartoševskis (Bartoszewski) Valentinas 56, 57, 59–61, 64
de Aldama Antonio Maria 135	Aristotelis 50, 68, 73, 84	Bartsch Friedrich 20, 21, 22, 25
Alekna Darius 75	Aschermann Johann 268	Batko Barbara 85
Aleksandras I, imp. 39, 43, 44, 250	van Ast Jan Jakob 268	Bauba Kazys 280
Aleksandras Makedonietis, imp. 78, 228	Atanazas (Athanasius), šv. koleg. 235, 243, 244	Bazilijus Didysis, šv. 233
Aleksandravičius Ignotas 165	Augustas II, kar. 225	Beauchesne G. 193
Aleni Giulio 182–184, 186, 189, 190	Augustas III, kar. 161, 162, 164, 168, 225, 228, 248, 253, 254	Bednarski Stanisław 54
Alford Michael 212	Augustinas, šv. 85, 249	Bellarmino žr. Robertas Belarminas
Ališauskas Vytautas 219	Ausenis, kanceliarijos sekretorius 225	Belazaras Matas 171
Aloyzas Gonzaga, šv. 89, 100–102, 206, 285–291	Aust Wilhelm 275	von Bell Johann Adam Schall 187
Alperi Gaspare 197	Bailey Gauvin Alexander 89	Bender Joseph 260
Alvarez Emmanuel 252	Bainilevičius (Baynilewicz) Andriejus 40	Benediktas, šv. 205
Ambrzevičius Juozas 280, 282	Bakchas 63	von Berch Carmel Johann 108
Ambraziejus, šv. 84	Balbin Bohuslav 193, 194, 196–207, 210–214	von Berch Wladislaw Franz 108
Amsinkas (Amschink) Jonas 213	Balčienė Irena 67	Berent Jan 61
Andreas žr. Andriejus	Balčiūnas Vytautas 91	Beresnevičius Juozapas 173
Andrés-Gallego José 73	Baldini Ugo 190	Bernardas, šv. 55, 205
Andriejus, šv. ap. 90 (bažn.)	Bandtkie Jerzy Samuel 247, 248	Berndt Reiner 33
Andriejus Bobola, šv. 287–289, 291	Baranauskienė Jūratė 149	Bialovieskis (Białowieski) Jonas 195, 208–210
Andriuskevičius Jokūbas 174		Biantas 84
		Bielaiška Bogumila 73

- Bieliūnienė Aldona 99
 Bienkowski Ludomir 259
 Bienkowski Tadeusz 229
 Biēs Andrzej Paweł 137–140, 142, 143, 147
 Biki Bernardyn 82
 Bilunskā (Bilunskā) Rozalija 167
 Bindenschu Rupert 110
 Biržiška Vaclovas 150
 Bišinskiai (Byszynscy) 170
 Bišpingas (Biszping) Vladislovas 166
 Bistras Leonas 275
 Blažiūnienė Vita 96, 99
 Bley Bernard 147, 274
 de Bobadilla Nicolás Alonso 89
 Bobola žr. Andriejus Bobola
 Bochen Paweł 63
 Bochner Jodok 258
 Boecijus 77
 Bogdzevičius (Bohdziewicz) Stanislovas 150, 151, 159
 de Bohern Katharina 228
 Bohuševičius (Bohuszewicz) Kazimieras 166
 Bokša (Boxa) Paulius 22, 23, 25–28, 144
 Bolland Jean 207, 208, 210, 211, 216
 Borch 109
 Borgia žr. Pranciškus Borgija
 Bortkiewicz Antoni 40
 Boym Michael 188, 189
 Brachvogel Eugen 258, 264, 265
 Bračinskis (Braczyński) Jonas 173
 Brahe Tycho 184, 185, 188
 Brant Jan 21
 Braun Joseph 258
 de Britto žr. Jonas Britas
 Brockey Liam 190
 Brockhaus Friedrich Arnold 234
 Brocus Adam 21
 Brosnak J. 267
 Bruģis Dainis 106, 110, 112
 Brusokas Eduardas 162
 Brzozowski Florian 172
 Brzozowski Kazimierz 246
 Brzozowski Mieczysław 74
 Brzozowski Tadeusz 39, 250, 252
 Buchholz Franz 266
 Buczyński Wincenty 252, 253
 Bukevičius A. 274
 Burba Domininkas 9, 11, 161, 162, 164, 166, 167, 168, 170, 172, 174, 176
 Busch R. M. 193
 Busiacki Jerzy 262
 Butrimas Adomas 90, 99
 Bykovskis (Bykowski) Lopotas Stanislovas 170, 172
 Bykowski Piotr 246
 Bžostovskytė žr. Pliaterienė Rozalija
 Čakare Gunita 131
 Campano Giovanni Paolo 19, 20
 Canisius žr. Petras Kanizijus
 Caraffa Vincenzo 200
 Casimir žr. Kazimieras
 Catharina žr. Kotryna
 Cato Diomedes 55
 Cattaneo Lazaro 182
 Caussin Nicolas 68
 Ceccotti Giovanni Battista 210
 Cechanoveckiai 164, 174
 Cechanoveckis Mikalojus 164
 Čechavičius Simonas 93, 96–99
 Cecilija, šv. 199 (bažn.)
 Celsa Teodora 199
 Cepari Virgilio 212
 Čepienė Konstancija 229
 Chądzyński Jan 49
 Chetkovskis Laurynas 155, 156
 Chodkiewiczowa Zofia 249
 Chogzhen (Ch'ung Chen), imp. 188
 Chyträus David 68
 Ciceronas 67–70, 73, 74
 Cidzikas Motiejus 165
 Ciechanowiccy žr. Cechanoveckiai
 Cieślak Stanisław 213
 Čiurinskas Mintautas 9, 11, 149, 150, 152, 154, 156, 158, 159, 194, 202
 Civinskis (Cywiński) Motiejus 173
 Čižai 164, 169, 174
 Čižas Antanas Albrechtas 169
 Clara žr. Klara
 Clavius Christopher 182, 187, 188
 Clement žr. Klemensas
 Clenard (Cleynaerts) Nicolas 71
 Colnago Bernard 199
 de Colonia Dominique 68
 Commendone Giovanni Francesco 258
 Conchius Arnold 258
 Confalonieri Bernardino 21, 22
 de Conte Jacopino 89, 90
 Copernicus Nicholaus 184, 188, 189
 Cordara Caesar Julius 144
 Crisogono žr. Krizogonas
 da Cunha Simao 183, 190
 Curie-Skłodowska Maria 81 (univ.)
 Curtius žr. Kurcijus Rufas
 Czechowicz žr. Čechavičius
 Czerniewicz Stanisław 37–39, 252
 Czyż žr. Čižai
 de Dalmases Cândido 91, 93, 211
 Dambrauskas Aleksandras žr. Jakštas
 Adomas
 Dambrauskas Jurgis 165
 Dandini Girolamo 25
 Danielius, pranašas 79
 Danieluk Robert 9, 11, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 146–148
 Danyla Jonas 274, 280
 Darowski Roman 9, 11, 47, 48, 50, 51
 Daukša Vladislovas 214
 Daukšienė Ona 74, 80, 153, 155, 156
 Dęborog J. 242
 De Cock Joseph 139
 Dederko Jakub Ignacy 252
 Demostenas 85
 Dirveiks Illmārs 121
 Dittrich Franz 269, 270
 Dobševičius (Dobszewicz) Benediktas 48, 51
 Domínguez Joaquín María 190
 Dominykas, šv. 205
 Dovydas 60, 77, 83
 Downar S. 94, 95
 Drėma Vladas 90, 102
 Drob Janusz 222
 Dubaczyński Jan 248
 Duhr Bernhard 259, 268, 270, 271
 Dunczewski Stanisław 227
 Duras Georg 23
 Dzergalevičius (Dziergaliewicz) Jeronimas 174
 Dzevaltovskis Stanislovas 82
 Ehrle Franz 136
 Eis mantas Jonas 57
 Eitminai 173
 Eitminas Baltramiejus 170, 173
 Elena, šv. 131
 Eperješai (Eperiaszowie) 164, 165, 174
 Eperješas Jonas 165, 169, 172
 Eperješas Jurgis 172
 Eperješas Mykolas 164, 165, 169
 Eperješienė Agota 169
 Epikūras 84
 Erodas 60
 Estreicher Karl 68, 247, 249
 Euklidas 179
 Euzebijus Cezarietis 84
 Fabrycy Piotr 26
 Fahe Peter 268
 Feingold Mordechaj 190
 Fejer Joseph 139
 Fengeris Antanas 275
 Filipas, gydytojas 78
 Flemingas Jurgis 163
 Francesco žr. Pranciškus
 Frydrichas II, Prūsijos kar. 13, 16, 37
 Fromann Georg 68
 Furtenbach Josef 62
 Fust Johann 228
 Gagliardi Achille 210
 Gailevičius Juozapas 40
 Galilei Galileo 185–188
 Galle (Gallaeus) Theodore 89, 95, 96, 189
 Gallio Ptolomeo 144
 Garampi Giuseppe 41
 Garuckas Karolis 280
 Gedick Melchior 270

Vietovardžių rodyklė / Geographic Index

- Abiejų Tautų Respublika 13, 16, 19, 30, 37, 43, 44, 47, 56, 71, 73, 147, 172, 220–227, 230, 239, 241, 245, 250, 253–254, 261
 Afrika (Africa) 60, 180
 Aglona (Aglohn) 118
 Airėnai 171
 Alaburdiškės 170–171
 Alba Iulia žr. Gyulafehérvár
 Alba Russia žr. Беларусь
 Allenburg, Alembork, Alna žr. Дружба
 Allenstein žr. Olsztyn
 Alunga 120
 Altona 224
 Alūksta žr. Ilūkste
 Ambeji 123
 America Latina žr. Lotynų Amerika
 Amerika (America) 14, 16, 60, 179, 193 (univ.)
 Amsterdam 224
 Anglija žr. England
 Antwerpen (Antverpia, Antwerp) 189, 202, 207, 208, 211, 212, 216
 Anykščiai 82
 Apriki (Appricken) 110
 Aragón 23, 78
 Ašmena 170, 224, 281
 Ašmenėlė žr. Мураваная Апмянка
 Astrachan žr. Астрахань
 Ašvėnai žr. Крылово
 Audeniai, dvaras 275
 Augsburg 220
 Auleja (Aula, Aul, Aul) 40, 42, 118, 119
 Austria, Austrija žr. Österreich
 Avignon (Avinjonas) 207
 Awila žr. Auleja
 Azija 60

 Baltarusija žr. Беларусь
 Bamberg 181
 Barciany 270
 Barczewo 269
 Bareikiškiai 166
 Baskija žr. País Vasco
 Bauska 110
 Bayern (Bavaria) 33
 Bebrusai 164
 Beįjing 179, 183, 185–188, 190
 Belarus žr. Беларусь
 Belgique (Belgium, Belgija) 42, 208 (jėzuitų provincija), 211, 213, 274
 Berlin (Berlynas) 33, 224
 Betliejus 60
 Biala (Biala) 219, 224
 Białoruś žr. Беларусь
 Bielsk (Bielskas) 170, 171
 Bielsko-Biala 85
 Bobrujsk žr. Бабруйск
 Boemia, Bohemia, Bohemija žr. Čechy
 Bologna, univ. 186
 Bonn 53
 Boriscovium, Borysów žr. Барысаў
 Brandenburg 188
 Braniewo (Branevas) 19–24, 26, 27, 37, 66, 67, 69, 71, 75, 144, 194, 195, 207 (koleg.), 208, 211, 235, 243, 256–272 passim
 Brasil 14, 16
 Brasław žr. Браслаў
 Brasta, Brest žr. Брэст
 Braunsberg, Brunsberga, Braunsbergas žr. Braniewo
 Brazil, Brazilija žr. Brasil
 Breslau žr. Wrocław
 Breslauja žr. Браслаў
 Bruxelles (Bruselis) 20, 207, 224
 Buenos Aires 125
 Buivydiškiai 172

 Canada 14, 16
 Cape of Good Hope žr. Gerosios Vilties kyšulys
 Casale Monferrato 135
 Castiglione delle Stiviere 102
 Caucaso žr. Kaukazas
 Čenstakava žr. Częstochowa
 Centrinė Europa (Central Europe) 19, 26, 29, 33, 34, 131
 Čechy 33, 42, 68, 182, 193, 195, 199, 205, 207, 211, 212, provincija 205, 207, 211, 212, 216
 Cėsis 105, 107, 120
 Chang-hai 190
 Chekiang 183 (ir provincija)
 Chelmno 199, 258, 271
 Chicago 14, 16, 54, 95, 150, 273
 China, Chiny žr. Kinija
 Čikaga žr. Chicago
 Čiobiškis 173
 Ciundiškiai 169
 Cluj-Napoca 19
 Cluny 55
 Cochinchina 190
 Coimbra 68
 Cologne žr. Köln
 Commonwealth of Both Nations žr. Abiejų Tautų Respublika
 Courland (Duchy of) žr. Kurzeme
 Cracovia žr. Kraków
 Crosi žr. Kražiai
 Cynty, Cintai, Zinten žr. Корнево
 Częstochowa 78, 287, 289, 291

 Dąbrowo 82
 Dagda (Dagaten) 40, 41, 118
 Dalmacija (Dalmazia) 42
 Danmark (Danija) 228, 262, 266
 Danzig žr. Gdańsk
 Darkiejmy, Darkiemis, Darkehmen žr. Osępc
 Daugavpils (Daugpilis) 37, 38, 40, 41, 105, 106, 109, 112–116, 118, 121, 123–125, 128, 131, 147, 205, koleg. 37, 38, 40, 41, 43, 44, 119, pav. 123
 Denmark žr. Danmark
 Deutschland 20, 42, 57, 68, 136, 137, 142, 144, 215 (ir jėzuitų namai), 220, 251, 274, 275, 278, 279, 281, provincija 142, 147
 Didžioji Britanija žr. England
 Dinaburg, Dinaburgum, Dynaburg, Dyneburg žr. Daugavpils
 Diunkerkas žr. Dunkerque
 Długobór 268
 Domnowo, Domnau, Dumnava žr. Домново
 Dordrecht 190
 Dorpat žr. Tartu
 Dresden (Drezdenas) 223
 Dubrovačka Republika 228
 Duchy of Prussia žr. Prūsija
 Duneburgum, Dünaburg žr. Daugavpils
 Dunkerque 224
 Džwińsk žr. Daugavpils

East Europe žr. Rytų Europa
 Eastern žr. Rytai
 Eastern Latvia žr. Latvija
 Eastern Prussia žr. Rytų Prūsija
 Édole (Edwahlen) 110
 Eesti 19, 24, 113, 147, 266
 Egiptas 228
 Eisleben 227
 Elbląg (Elbing, Elbingas) 257, 268, 270–272
 England (Great Britain) 42, 90, 219, 228, 274, 275
 Epyras 79
 Ermland žr. Warmia
 España 35, 48, 91, 95, 101, 228
 Estland, Estonia žr. Eesti
 Europa (Europe) 14, 16, 30, 35, 48, 60, 62, 70, 90, 91, 103, 119, 121, 144, 153, 181–184, 186, 187, 189, 190, 208, 220, 221, 222, 224, 225, 228–230, 235, 251, 266
 Exaten 136

 Far East žr. Tolimieji Rytai
 Far West žr. Tolimieji Vakariai
 Fiesole 136
 Finland, Finlandia žr. Suomi
 Firenze 136
 Flandrijos-Belgijos provincija 208
 Florencia žr. Firenze
 Florida 90
 France (Francia, Francja) 35, 42, 63, 226, 228
 Frankfurt am Main (Frankfurt, Francfurtum ad Moenum, Frankfortas prie Maino) 68, 69, 220, 224, 256
 Frauenburg žr. Frombork
 Freiburg im Breisgau (Freiburg) 50, 89, 95, 193, 259, 268
 Friedland žr. Правдинск
 Frombork 263, 268
 Frydland žr. Правдинск
 Fukien 187, provincija 183, 185, 189

 Galicia (Galizia) 41–43
 Gandia (Gandija) 101
 Gardinas žr. Гродна
 Gdańsk (Gdanskas, Gedanum) 19, 20, 23, 27, 49, 219, 220, 224–226, 228, 261, 265
 Geisiškės 165, 166
 Geldapė žr. Goldap
 Gelvonai 169
 Genova (Genuja) 224, 228
 Gerdauen žr. Железнодорожный
 Germania (Germany) žr. Deutschland
 Gerosios Vilties kyšulys 180
 Gierdawy, Girdava žr. Железнодорожный

Gipuskoa žr. Guipúzcoa
 Giżycko 270
 Glotowo 268
 Gniezno (Gnesen, Gnesna, Gnieznas) 57
 Goa 95 (provincija), 179–182, 186, 187
 Goldap 270
 Goldingen žr. Kuldīga
 Göttingen 79
 Grand Duchy of Lithuania (GDL) žr. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė
 Greater Poland žr. Wielkopolska
 Greifswald 267
 Grodno žr. Гродна
 Guipúzcoa 91
 Gulbinai 225
 Gyulafehérvár 19

 Haga 224
 Hainan 183 (sala), 190
 Halle-Wittenberg, univ. 79
 Hamburg 224
 Hangchow 183
 Heiligelinde žr. Święta Lipka
 Heiligenbeil žr. Мамонowo
 Heilsberg žr. Lidzbark Warmiński
 's-Hertogenbosch 207
 Hipas (Hippona) 249, 252
 Hirenė 166
 Holandia žr. Nederland
 Hungary žr. Magyarország

 Iberian Peninsula žr. Pirėnų pusiasalis
 Hawka Pruska žr. Багратионовск
 Ilūkste (Iluxte, Ilūkstė, Ilukszta, Ilhuxt, Illuxt, Illuxta) 105, 106, 108, 109, 115–121, 128, 131, 155
 Imperium Rosyjskie, Impero Russo žr. Россия
 Indija (India, Indien) 90, 93, 95, 98, 103, 179, 181, 186, 190
 Indonezija 93
 Indrica (Indryca) 9, 11, 40, 42, 122–132
 Inflanty žr. Livonija
 Inghilterra žr. England
 Ingolstadt (Ingolstadium, Ingolštatas) 33 (univ.), 46, 48, 192, 207
 Innsbruck (Insbukas) 36, 207, univ. 29, 36
 Insterburg žr. Черняховск
 Ispanija žr. España
 Įsrutis žr. Черняховск
 Italia (Italija, Italy) 9, 11, 37, 42–44, 48, 51, 57, 58, 62, 102, 112, 135, 136, 139, 148, 186, 229, 284–288, 290
 Izraelis 60
 Izvalta 40, 42, 131

 Jakiškiai 91, 93

Japonija (Japan) 90, 93, 95, 98, 103, 179, 190
 Jaroslaw (Jaroslavas, Jaroslavia) 19 (ir koleg.), 23, 25, 27, 224, 227
 Jelgava 105, 107–110, 118, 120, 121
 Jesuit province of Lithuania žr. Lietuvos jėzuitų provincija
 Jesuit province of Poland žr. Lenkijos jėzuitų provincija
 Jeziorany 263
 Jočionys 167
 Joniškis 91
 Jungtinės Amerikos Valstijos (JAV) žr. United States of America (USA)

 Kaldabruņa 129
 Kalisz 19, 21, 23, 229, koleg. 195, 200, 201
 Kamenyj Logas žr. Каменный Лог
 Kanada žr. Canada
 Kantrimiškis 164
 Karaliaučius žr. Калининград
 Kastiljonas dela Stiverjė žr. Castiglione delle Stiviere
 Kaukazas 39
 Kaunas 14, 16, 24, 47, 53, 75, 90, 93, 111, 161, 162, 163, 167, 168 (pav.), 195, 200, 201, 205, 213, 214, 215, 216, 219, 231, 273–282 passim, koleg. (jėzuitų namai, rezidencija) 93, 168, 174, 176, 195, 200, 206–207, 213, 215, 219, gimn. 9, 11, 240
 Kaunata 40
 Kazachstanas (Kazakhstan) 14, 16
 Kelmė 90 (dekanatas), 93, 163
 Kena 166
 Kernavė 171 (ir seniūnija)
 Kėdainiai 222, 224
 Kętrzyn 262, 270
 Kijevas žr. Київ
 Kijonys 166
 Kingdom of Prussia žr. Prūsija
 Kinija 95, 147, 179–191, 206
 Kiolnas žr. Köln
 Kiwity 270
 Klaipėda 278
 Kliuni žr. Cluny
 Kodeń (Kodenis) 224
 Köln 68, 258
 Kolozsvár, Koloźwar žr. Cluj-Napoca
 Kombuji 123, 124
 Kończewice 263
 Königsberg žr. Калининград
 Konstantinopolis 224
 Košice (Košicė) 68
 Kownata žr. Kaunata
 Kowno žr. Kaunas
 Kraków (Krokuva) 19, 21, 23, 25–27, 40, 43, 47, 50, 51, 54–56, 67, 68, 70, 73, 74, 76, 77, 89, 90, 116, 124, 137, 138, 142, 143, 147, 162, 193,